

УДК 738.1 (477)

**ПРОБЛЕМИ АТРИБУЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТОНКОКЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ
В МУЗЕЯХ УКРАЇНИ**

Титаренко А.О.

(Національний музей українського народного декоративного мистецтва)

Статтю присвячено дослідженню питань та проблем, які виникають під час проведення експертизи тонкокерамічних виробів. Акцентовано увагу на найбільш важливих етапах атрибуції фарфорових та фаянсових пам'яток.

Ключові слова: атрибуція, експертиза, фарфор, фаянс, музеєзнавство.

Дослідження музейних пам'яток з тонкої кераміки є одним із важливих елементів, на основі яких формуються уявлення людей про історію культури, особливості побуту, використання традицій, тобто життя попередніх поколінь. Для отримання достовірних знань щодо оригінальних виробів, зокрема пам'яток фарфору та фаянсу, необхідно виконувати дослідження цих творів на високому науковому рівні. На жаль, в музейних установах України часто виникають труднощі з проведенням експертизи та атрибуції.

Правдива інформація має бути метою кожного процесу атрибутування творів мистецтва. Однак, досягти її не завжди вдається через низку різноманітних факторів. Зокрема, таких, як низький рівень кваліфікації людини, що виконує наукове дослідження предмету; брак напрацьованої джерельної бази (літературної і прикладної), котру можна було б використовувати для експертної діяльності; відсутність чітких уніфікованих рекомендацій, які б на законодавчому рівні спонукали до більш відповідального та серйозного проведення досліджень пам'яток тощо. Ці чинники значно ускладнюють процес атрибуції предметів і мають бути подолані для подальшого і глибшого розвитку науки.

У присвячених музейним питанням науковій літературі та періодич-

них виданнях, що випускалася до 2000-х років, рекомендації щодо атрибуції та експертизи культурних цінностей обмежуються поодинокими загальними фразами.

У 2011 році світ побачив черговий випуск Національного наукового щорічника «Українська керамологія». У збірнику опубліковано матеріали науково-практичного семінару, що був присвячений питанням атрибуції кераміки в Україні, та статті з даної проблематики.

Особливої уваги заслуговують публікації О. Пошивайло, Л. Меткої та Н. Боренько. В останній статті [1] проблеми атрибуції фарфоро-фаянсових виробів висвітлені неповністю, з певними помилками подано факти розвитку фарфоро-фаянсових виробництв українських земель. Л. Метка у означеному дослідженні [2] звернула увагу на відсутність єдиної системи атрибутування предметів з музейних колекцій, однак мова йде головним чином про глиняні вироби. А О. Пошивайло [4], згадавши і тонкокерамічні вироби, наголосив на обов'язковому залученні до атрибуції в усіх музеях України співробітників Інституту керамології НАН України, що, на його думку, є єдиним правильним безальтернативним варіантом сучасного наукового підходу (зазначимо, що серед співробітників вказаної установи немає жодного фахівця з «білого золота»).

В даному дослідженні ми плануємо охарактеризувати питання, які виникають у експертів, реставраторів, музейних співробітників під час проведення атрибуції та експертизи фарфорових та фаянсових виробів, які зберігаються у колекціях музеїв України. Звернемо увагу на шкоду, яку спричиняють науці недоброякісні атрибуції та експертні висновки. Спробуємо також виробити сучасні підходи до критеріїв, на які б могли орієнтуватися спеціалісти музейної та наукової сфер.

Розпочнемо дослідження зазначеного питання з розгляду кількох варіантів тлумачення поняття «атрибуція».

Найчастіше його розуміють як визначення достовірності, автентичності художнього твору, його автора, місця й часу створення на підставі аналізу стилістичних і технологічних особливостей.

У словнику-довіднику «Образотворче мистецтво» атрибуцію тлумачать як «означення приналежності твору мистецтва конкретному історичному періоду, стилю, напрямку, школі або майстру, який його створив, тобто часу та місця створення; датування та визначення авторства» [3]. Це формулювання закликає до абсолютно повного дослідження кожного конкретного предмета-музейної пам'ятки, пошуку всієї інформації, яку тільки можна про нього знайти, та співставлення з іншими достеменно оригінальними пам'ятками аналогічної групи.

Проте, на жаль, на практиці зазвичай українські дослідники та музейні співробітники обмежуються первинною візуальною експертизою. Однак, за загальноприйнятими світовими нормами їй повинна передувати техніко-технологічна експертиза (аналіз хімічних та фізичних особливостей предмета, визначення часу створення й походження компонентів маси, глазури, полив, барвників фарб тощо). На жаль, за браком коштів, а відтак, і додаткових можливостей для проведення такого аналізу, цей етап у процесі атрибуції

вання в Україні не реалізовується, що в свою чергу спричиняє низку неточностей в атрибуванні, помилок і навіть повністю хибних експертних висновків.

Для визначення автентичності твору мистецтва застосовуються такі методи експертизи: первинний візуальний огляд (вивчення марки, клейма на предметі та віднесення його до певної групи вже атрибутованих пам'яток), порівняння (пошук аналогів та уподібнення нового предмета автентичним виробам за зовнішніми характеристиками), комплексний аналіз (співставлення об'ємних та художніх особливостей роботи із подібними виробами того ж підприємства).

У музейній практиці основоположним методом експертизи фарфоро-фаянсових виробів вважається атрибуція за маркою (клеємом, сигнатурою, знаком, авторським підписом). На практиці цей метод не завжди є обґрунтованим, оскільки марка могла бути поставлена пізніше, ніж він виготовлений. Необхідно пам'ятати про те, що весь предмет може бути підробкою, фальсифікатом, новоробом та пізнішою від часу виготовлення основної партії підробкою. В такому випадку марка може свідчити і про більш ранню дату фабрикації предмету, проте і ця інформація не завжди відповідає дійсності.

Зупинимося детальніше на тих рисах фарфорових та фаянсових творів, на які варто звертати увагу під час проведення атрибуції. Після точного чи орієнтовного визначення років виготовлення та виробника необхідно перевірити, чи відповідає стилістика предмета духу тієї епохи, який панував у мистецтві в попередньо визначений час створення, а також чи було можливим виготовити досліджуваний об'єкт у цей період.

Для цього важливо зупинитися на дослідженні історичних реалій та фізико-технічних і стилістичних особливостей предмета. Щодо першого, слід розуміти, що, наприклад, якщо

йдеться про фарфор на Києво-Межигірській фаянсовій фабриці – то це лише період 1850-х рр., фарфор на Будянському фаянсовому заводі – тільки доба 1887–1904 рр., 1950-ті рр. У разі, якщо велика колекція тарілок XVII–XVIII століття попередньо атрибутована як фабрикат Дибинецької фаянсової фабрики, що діяла насправді у першій третині XIX століття, – зрозуміло, що йдеться тільки про фальсифікат. Проте, аби володіти потрібною інформацією, слід мати у музеї достатню кількість профільної літератури, забезпечити співробітників фондової групи колекції хоча б одним архівно-бібліотечним днем на тиждень, бо інакше кожна атрибуція, особливо у групі тонкої кераміки, буде нагадувати студії студента-початківця, а не завершену наукову розвідку.

До другої групи методів визначення походження і специфіки виготовлення музейних предметів належать: різновид маси (фарфор, тонкокам'яна маса, напівфарфор, фаянс, майоліка); якісні показники маси (колір, міцність, водопроникність) та поливи (просвічуваність, стан поверхні, колір, спосіб нанесення); метод формування виробу (лиття, пресування, гончарювання, пластичний спосіб). До третьої – такі критерії: характер створеної форми, її доповнень та остаточного завершеного силуету композиції; специфіка оздоблення (як технічні особливості нанесення декору, так і його стилістична своєрідність).

Більш докладно зупинимось на важливості вивчення живописного декору при атрибутуванні тонкокерамічних виробів. Необхідно не лише встановлювати походження певного типу оздоблення, його елементів чи способу нанесення, але й відзначати своєрідність розпису, притаманну конкретному виробництву чи автору. Найбільш доцільно в такому випадку диференціювати досліджуваний предмет чи

групу предметів серед творів визначеного художника чи підприємства.

Варто зазначити, що займатися проведенням експертизи чи атрибуції має обов'язково спеціаліст із високим рівнем знань та, бажано, ліцензію Міністерства культури України, яка була б свідченням кваліфікованості експерта.

Надзвичайно важливим важелем атрибуції високого рівня також є напрацювання експертом візуального ряду першовізірців з різних музейних та приватних колекцій вітчизняного та іноземного походження (корисним було б стажування вузькопрофільних спеціалістів у закладах інших міст та держав). Окрім того, необхідно постійно проводити науково-практичні семінари, курси підвищення кваліфікації, круглі столи та тренінги, де мистецтвознавці та інші спеціалісти могли б обмінюватися досвідом, обговорювати нагальні проблеми атрибутування, дізнаватися про новітні методи експертизи, реставрації та сучасні підходи до проведення наукових досліджень.

Під час дослідження фарфорових та фаянсових виробів фабрик Волині, що зберігаються у колекціях музеїв України, було здійснено спробу сформулювати методи атрибуції, які доцільно вживати у музейній практиці. Важливими факторами при атрибутуванні виробів є культура технології виконання виробу, стилістика його оздоблення, особливості нанесення поливи та декору тощо.

Виходячи з вищевикладеного, слід наголосити на необхідності забезпечення контролю за якістю експертиз на державному рівні, оскільки експертні висновки видаються деякими установами майже без будь-якої відповідальності за їх достовірність; а також розробити чіткі правила для написання експертних висновків, якими могли б користуватися не тільки професіонали-експерти та музейні співробітники, а й спеціалісти-реставратори, колекціонери та знавці антикваріату.

Розв'язання піднятих у статті питань може позитивно вплинути на розвиток музейної галузі в окресленому сегменті та мистецтвознавчої науки в

цілому, а саме попередити подальшу появу можливих помилок при атрибуванні об'єктів культурних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боренько Н. Колекція фаянсу в Музеї народної архітектури та побуту у Львові: до проблеми атрибутування й каталогізації / Надія Боренько // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За 2007 рік. Атрибуція кераміки в Україні / За ред. докт. істор. наук О. Пошивайла. – Описне : Українське народознавство, 2011. – Кн. III. – Т. 2. – С. 195-206.

2. Метка Л. Сучасні проблеми атрибуції глиняних виробів з музейних колекцій / Людмила Метка // Там само. – С. 126-130.

3. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник / Анатолій Миколайович Пасічний. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2003. – 216 с.

4. Пошивайло О. Атрибуція абсурду / Олесь Пошивайло // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. За 2007 рік. Атрибуція кераміки в Україні / За ред. докт. істор. наук О. Пошивайла. – Описне : Українське народознавство, 2011. – Кн. III. – Т. 2. – С. 140-149.

5. Родионов А. М. Марки русского фарфора: Практическое руководство для собирателей / Анатолий Михайлович Родионов – К. : Издательский дом «Стилос», 2005. – 288 с.

6. Система наукового описання музейного предмета: класифікація, методика, терми-

нологія: справочник / Ред. И. И. Баранова, Е. Н. Котова, А. В. Ратникова. – СПб. : Артлюкс, 2003. – 408 с.

7. Тетерятников В. М. Экспертиза художественных изделий / Владимир Михайлович Тетерятников; Авт.-сост. В. Скурлов. – СПб. : Антикварное обозрение, 2002. – 83 с.

8. Школьна О. В. До питання атрибуції фрагментів мецо-майолікових сакральних предметів епохи модерну двох українських храмів: Петровської церкви Вовчанського повіту на Харківщині та з с. Саливінки Київського повіту / Ольга Володимирівна Школьна // Культура України: зб. наук. праць Харківської державної академії культури. – Харків : ХДАК, 2009. – Вип. 26. – С. 35-47.

9. Школьна О. В. Невідомі фрагменти втраченого сакрального начиння та тонкокерамічних іконостасів України XIX – початку XX століття: до питання атрибуції / Ольга Володимирівна Школьна // Могилянські читання 2008 : зб. наук. праць. – К. : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2009. – С. 280-296.

10. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України XX століття: інфраструктура галузі, пром. та економ. політика, організаційно-творчі процеси: [у 2 кн.] / Ольга Володимирівна Школьна. – К. : Інтертехнологія, 2011. – Кн. 1. – 400 с. : іл.

Титаренко А. А. Проблемы атрибуции и экспертизы тонкокерамических изделий в музеях Украины. *Статья посвящена исследованию вопросов и проблем, возникающих при проведении экспертизы тонкокерамических изделий. Акцентируется внимание на наиболее важных этапах атрибуции фарфоровых и фаянсовых памятников.*

Ключевые слова: атрибуция, экспертиза, фарфор, фаянс, музейведение.

Titarenko Anna. Problems of attribution and expertise of fine pottery in museums of Ukraine. *The article explores the issues and problems that arise during the expertise of fine pottery products. Attention is accented on most important stages of the attribution of porcelain and faience monuments.*

Keywords: attribution, expertise, porcelain, faience, museology.